માગશર વદ ૨, સોમવાર તા. ૩૦-૧૨-૧૯૭૪
શ્લોક - ૧૨-૧૪, પ્રવચન - ૨૦

૧૨મી ગાથાનો ભાવાર્થ. સમાધિતંત્ર.

'**ભાવાર્થ :- આ જીવને અજ્ઞાનજનિત અવિદ્યા સંસ્કાર...**' એટલે કે ચૈતન્યસ્વરૂપ પૂર્ણાનંદ છું એના ભાન વિના, બાહ્ય શરીર, સ્ત્રી, પુત્રાદિ મારા છે અને હું એનો છું. ક્યાંક એનું અસ્તિત્વ તો કબુલ કરવું પડે ને? પોતે સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ.... કેમ આજે છોકરાઓ નથી આવ્યા? ગયા? અવિદ્યારૂપ સંસ્કાર. જે ચીજ એનામાં નથી, એની નથી એને પોતાની માને. શરીર, વાણી, મન આ બધું હું છું. સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર એ બધા મારા અંગો છે. શરીર જેમ અંગ છે એમ આ બધા અંગીતો છે મારા. એમ માનીને અવિદ્યા અજ્ઞાનને સેવે છે. મૂળ આખી માન્યતા ઉપર ફેર છે એ વાતની લોકોને ખબર પડતી નથી. બહારના આચરણ ક્રિયા ને એનો ત્યાગ, એને માને. મૂળ ગાંઠ જે છે એ શ્રદ્ધાની ઊંધી છે. આહાહા..! રાગની ક્રિયા છે એ પણ મારી છે અને હું કરું છું એ અજ્ઞાન છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ શરીરમાં કાંઈક રોગ થાય તો એને એમ (થાય) કે મને થયો છે. આહાહા..!

એમ '**સ્ત્રી-પુત્રાદિ પર પદાર્થોમાં આત્મબુદ્ધિ કરવાથી...**' એટલે કે એ હું છું. એ મારા છે અને એ હું છું. અહં-મમ. આહાહા..! '**આ સંસ્કાર દઢ થાય છે. અને તેને લીધે અન્ય જન્મમાં પણ જીવ શરીરને જ આત્મા માને છે.**' ત્યાં જાય તો એ મય છે. શરીર આ.. આ.. આ.. એની નજર ત્યાં છે. એ આવી ગયું આમાં. મોક્ષ પ્રાભૃતમાં એ આવી ગયું?

मिच्छाणाणे सुरओ मिच्छाभावेण भाविओ संतो।
मोहोदयेण पुणरवि अंगं सम्मणणए मणुओ।।११।।

કુંદકુંદાચાર્યની. એ આવી ગયું અંદર.

શરીરમાં કાંઈક થતાં મને થયું છે. રોગ થતાં મને રોગ થયો. આહાહા..! આ મૂઢ દશા, અજ્ઞાન દશા. એના સંસ્કાર દઢ થવાથી ફરીને જ્યાં જન્મશે ત્યાં પાછો એ શરીરને જ (આત્મા) માનશે. આહાહા..!

'**અનાદિ અજ્ઞાનતાના કારણે આ જીવને જે પર્યાય (શરીર) પ્રાપ્ત થાય છે તેને તે પોતાનો આત્મા સમજી લે છે...**' એ જ હું છું. બીજું કોણ છે? '**અને તેનો આવો અજ્ઞાનાત્મક સંસ્કાર જન્મ-જન્માન્તરોમાં પણ બન્યો રહેવાથી તે દઢ થતો જાય**

છે. **જેમ રસ્સીના ઘસારાથી...'** રસ્સીના ઘસારાથી. આ કૂવામાં આવે છે. નિશાળમાં આવતું. **'રસ્સીના ઘસારાથી કૂવાના પત્થરમાં કાપો વધુ ને વધુ ઊંડો પડતો જાય છે, તેમ અવિદ્યાના સંસ્કારો પણ અજ્ઞાની જીવમાં વધુ ને વધુ ઊંડા ઉતરતા જાય છે.'** મરવા ટાણે પણ એ જાતના સંસ્કાર છે તો એ સંસ્કારમાં અસમાધિ કરીને મરીને જાય... ગતિ કરે (ત્યારે) આહાહા..!

'અવિદ્યાના સંસ્કારોથી પ્રેરાઈ આ જીવ શરીરાદિ પર પદાર્થો વિષે આત્મબુદ્ધિ કરે છે. પોતાને પરનો કર્તા-ભોક્તા માને છે,...' અહીં વધારે લીધું. શરીરની ક્રિયા, વાણીની ક્રિયા એનો હું કર્તા છું. અને એ ક્રિયાનો ભોક્તા હું છું. એવો **'પર પ્રત્યે અહંકાર-મમકાર...'** એ હું, એ મારા. એમ. એ હું, એ મારા. એવી **'બુદ્ધિ ને એકતાબુદ્ધિ કરે છે.'** અહંકાર-મમકાર બુદ્ધિ ને એકતાબુદ્ધિ કરે છે. **'આ કારણથી તેને રાગ-દ્વેષ થાય છે...'** આહાહા..! **'અને રાગ-દ્વેષથી તેનું સંસાર-ચક્ર ચાલુ જ રહે છે.'** આહાહા..! માણસ મરીને પશુ, પશુ મરીને નારકી, નારકીમાંથી ઢોર, ઢોર મરીને એકેન્દ્રિય. આહાહા..!

જે ચીજ છે જ્ઞાતા-દૃષ્ટા એને પોતાની ન માનતા, એ માને તો તો પરથી ઉદાસ થઈ જાય ને. પણ આ ઉદાસ નથી, પ્રેરક છે પરનો. આહાહા..! મારી પ્રેરણાથી દેહની ક્રિયા થાય છે. મારી પ્રેરણાથી. હું ધ્યાન રાખું છું તો શરીરમાં નિરોગતા રહે છે. સમજાણું કાંઈ? એક ડોસો હતો એ આમ ચાલતો હળવે-હળવે. શરીર નિરોગી. મેં કીધું, આ શું ચાલે છે? પછી મેં પૂછ્યું નહિ પણ બીજાએ પૂછ્યું. ત્રિભુવન વિઠ્ઠલ. લાઠી. ત્રિભુવન .. વિઠ્ઠલ. તમે નહિ જોયા હોય. ડોસા. શરીર બહુ સારું. મેં કીધું, આને કાંઈ શ્વાસ નથી, કફમાં રોગ નથી. અને આ કેમ ચાલે છે? ત્યારે કો'કે પૂછ્યું. મને એમ કે.. હળવે-હળવે ચાલતા શરીરને ઠીક રહે. હતું શરીર નિરોગી. ત્રિભુવન વિઠ્ઠલ. કાપડની દુકાન હતીને બજારમાં. બજારમાં. રતિલાલ ત્રિભુવન નહિ? રતિલાલ ... મરી ગયો ને? અહીં રહ્યો હતો. શરીરમાં જો હળવે ચાલીએ તો શ્વાસનું દબાણ ન થાય. આમ.. આમ.. તો આયુષ્ય વધે. તૂટે નહિ. આરેરે..! મારી નાખ્યા. એ વખતે એમ કહેવાતું હતું, હોં! શ્વાસ જેમ ઓછા લેવાય એમ આયુષ્ય વધે. કીધું, નારકીનો શ્વાસ બહુ છે. તે દિ'ની વાત છે. આ તો (સંવત) ૧૯૭૧ની વાત છે. નારકનો શ્વાસ તો બહુ છે. છતાં મરતા નથી. ૩૩-૩૩ સાગર રહે છે. આહાહા..! શ્વાસ-ધમણે અને મુંઝવણ... મુંઝવણ... મુંઝવણ.. ક્યાંય શ્વાસ લેવાય નહિ એવી દશા. એવા એવા તો અસંખ્ય ભવ, અસંખ્ય વર્ષનો એક પલ્યોપમ. એવા એવા દસ ક્રોડાક્રોડી પલ્યોપમનો એક સાગરોપમ. એવા ૩૩-૩૩ સાગરે અનંત વાર રહ્યો. આહાહા..! એના શ્વાસનો પાર નથી. શ્વાસને લઈને કહે તો ૩૩ સાગર જઈ આવ્યો છો તું. શ્વાસ તો બહુ આવે છે.

સમજાણું કાંઈ? પણ શરીરના શાતાશિળિયા એવા હોય છે ને. એ બધું ત્યાં જ એનું ધ્યાન હોય શરીરમાં. આમ રાખું. એ શરીરની એકત્વબુદ્ધિના લક્ષણ છે એ બધા. મિથ્યાત્વના. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? એ બધા પછી મરીને જવાના ઢોરમાં, ઢોર થવાના. ઢોર મરીને નરકે જશે. નિરાંતે જાશે પછી ઘણો કાળ રહેશે. આહાહા..! અરે..! તું કોણ? ભાઈ! તને ખબર નથી, બાપુ!

કહે છે '**તેનું સંસાર-ચક્ર ચાલુ જ રહે છે.**' છે ને છેલ્લો શબ્દ? આહાહા..!

एवमभिमन्यमानश्चासौ किं करोतीत्याह –

देहे स्वबुद्धइरात्मानं युनक्त्येतेन निश्चयात्।
स्वात्मन्येवात्मधीस्तस्माद्वियोजयति देहिनं।।१३।।

टीका :– देहे स्वबुद्धित्मबुद्धिरार्बहिरात्मा किं करोति? आत्मानं युनक्ति सम्बन्धं करोति दीर्घसंसारिणं करोतीत्यर्थः। केन? एतेन देहेन। निश्चयात् परमार्थेन स्वात्मन्येव जीवस्वरूपे एव आत्मधीरन्तरात्मा। निश्चयाद्वियोजयति असम्बद्धं करोति देहिनं।।१३।।

એવી રીતે માનીને તે શું કરે છે? તે કહે છે :-

શ્લોક - ૧૩

અન્વયાર્થ :- (देहे स्वबुद्धिः) શરીરમાં આત્મબુદ્ધિ કરના બહિરાત્મા (निश्चयात्) નિશ્ચયથી (आत्मानं) પોતાના આત્માને (एतेन) તેની સાથે-શરીરની સાથે (युनक्ति) જોડે છે-સંબંધ કરે છે, અર્થાત્ બંનેને એકરૂપ માને છે, પરંતુ (स्वात्मनि एव आत्मधीः) પોતાના આત્મામાં જ આત્મબુદ્ધિ કરના અંતરાત્મા (देहिनं) પોતાના આત્માને (तस्मात्) તેનાથી-શરીરથી (वियोजयति) પૃથક્-અલગ કરે છે.

ટીકા :- શરીરમાં[1] સ્વબુદ્ધિ-આત્મબુદ્ધિ કરના બહિરાત્મા શું કરે છે? તે (પોતાના) આત્માને (શરીર સાથે) જોડે છે-(તેની સાથે) સંબંધ કરે છે; તેને દીર્ઘ સંસારી કરે છે-એવો અર્થ છે. કોની સાથે (જોડે છે)? નિશ્ચયથી એટલે નક્કી તે શરીર સાથે (જોડે છે); પણ આત્મામાં જ એટલે જીવસ્વરૂપમાં જ આત્મબુદ્ધિવાળો અંતરાત્મા

---

૧. પાટણ-જૈન ભંડારની પ્રત આધારે 'સમાધિશતક'ની ટીકાના અનુવાદમાં શ્રીયુત મણિલાલ નભુભાઈ ત્રિવેદીએ નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે :-

"બહિરાત્માને દેહને વિષે જ આત્મબુદ્ધિ છે, ને તે આત્માને પરમાનંદ ન પામવા દેતાં, દેહમાં જ બાંધી રાખે છે, અર્થાત્ દીર્ઘ સંસારતાપમાં પાડે છે..."

નિશ્ચયથી તેને (આત્માને) તેનાથી (શરીરથી) પૃથક્ (અલગ) કરે છે-(શરીર સાથે) અસંબંધ કરે છે.

ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની બહિરાત્મા પોતાના શરીરમાં સ્વ-બુદ્ધિ-આત્મબુદ્ધિ કરે છે અર્થાત્ શરીર અને આત્માને એકરૂપ માને છે, જ્યારે જ્ઞાની અંતરાત્મા પોતાના આત્માને શરીરથી ભિન્ન સમજે છે.

"....આ જીવ એ શરીરને પોતાનું અંગ જાણી પોતાને અને શરીરને એકરૂપ માને છે, પણ શરીર તો કર્મોદય આધીન કોઈ વેળા કૃશ થાય, કોઈ વેળા સ્થૂલ થાય, કોઈ વેળા નષ્ટ થાય અને કોઈ વેળા નવીન ઊપજે, ઈત્યાદિ ચરિત્ર થાય છે. એ પ્રમાણે તની પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં આ જીવ તેને પોતાને આધીન જાણી મહા ખેદખિન્ન થાય છે...."[૨]

દેહાધ્યાસથી મિથ્યાદષ્ટિ બહિરાત્મા શરીરને જ આત્મા માનતો હોવાથી તેને નવા નવાં શરીરોનો સંબંધ થતો રહે છે અને તેથી તે અનંતકાલ સુધી આ ગહન સંસારવનમાં ભટકતો ફરે છે તથા સંસારના તીવ્ર તાપથી સદા બળતો રહે છે.

અન્તરાત્માને શરીરાદિમાં આત્મબુદ્ધિ (મમત્વબુદ્ધિ) હોતી નથી; પણ તેને પોતાના જ્ઞાન-દર્શનસ્વરૂપ આત્મામાં જ આત્મબુદ્ધિ હોય છે; તેથી તે શરીરને, પોતાના ચૈતન્યસ્વરૂપથી ભિન્ન, પુદ્‌ગલનો પિંડ સમજે છે. ભેદ-જ્ઞાનના બળે તે ધ્યાન દ્વારા-સ્વરૂપલીનતા દ્વારા પોતાના આત્માને શરીરાદિના બંધનથી સર્વથા પૃથક્ કરે છે અને સદાને માટે મુક્ત થઈ જાય છે.

આવી રીતે દષ્ટિફેરને લીધે બહિરાત્મા પર સાથે એક્તાબુદ્ધિ કરી સંસારમાં રખડે છે, જ્યારે અંતરાત્મા પર સાથેનો સંબંધ તોડી તથા સ્વ સાથે સંબંધ જોડી અંતે સંસારના દુઃખોથી સર્વથા મુક્ત થાય છે.

અનાદિ કાલથી શરીરને આત્મા માનવાથી ભૂલ જીવે પોતે જ પોતાની અજ્ઞાનતાથી કરી છે અને આત્મજ્ઞાન વડે તે જ પોતાની ભૂલ સુધારી શકે છે.

'શરીરાદિમાં આત્મબુદ્ધિરૂપ વિભ્રમથીત ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ આત્મજ્ઞાનથી જ શાન્ત થાય છે'[3] ૧૩.

---

૨. મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક, ગુ. આવૃત્તિ-પૃ.૨૪.

૩. જુઓ સમાધિતંત્ર શ્લોક-૪૧.

શ્લોક-૧૩ ઉપર પ્રવચન

'એવી રીતે માનીને તે શું કરે છે? તે કહે છે-' ૧૩મી ગાથા.

देहे स्वबुद्धिरात्मानं युनक्त्येतेन निश्चयात्।
स्वात्मन्येवात्मधीस्तस्माद्वियोजयति देहिनं।।१३।।

'ટીકા :- શરીરમાં સ્વબુદ્ધિ-' અહીં કાંઈક લખ્યું છે. એકડો. 'પાટણ-જૈન ભંડારની પ્રત આધારે સમાધિશતકની ટીકાના અનુવાદમાં શ્રીયુત મણિલાલ નભુભાઈ ત્રિવેદીએ નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે :- બહિરાત્માને દેહને વિષે જ આત્મબુદ્ધિ છે, ને તે આત્માને પરમાનંદ ન પામવા દેતાં,...' આહા..! ભગવાન આત્મામાં પરમ અતીન્દ્રિય આનંદ છે. એને ન પામવા દેતા અહીં અટકીને ઊભો છે. આહાહા..! દેહના આચરણમાં, દેહની ક્રિયામાં રોકાઈ જઈ અને પરમાનંદનું પામવું થતું નથી. છે? એટલે અસમાધિ થાય છે એમ કહે છે. દેહના રક્ષણની બુદ્ધિ અને એ મારું, એની સંભાળ (એમાં) એકલી અસમાધિ ઉત્પન્ન થાય છે એમ કહે છે. એ અસમાધિ છે. આહાહા..! પોપટભાઈ! આહાહા..!

'દેહમાં જ બાંધી રાખે છે,...' શું કહે છે? 'આત્માને પરમાનંદ ન પામવા દેતાં,...' એટલે? કે શરીર, વાણી, મન એની ક્રિયામાં તે રોકાતા આ હું છું અને આનું મારે ધ્યાન રાખવું જોઈએ, એવી આત્મબુદ્ધિથી તે આત્માના પરમાનંદને પામવા દેતો નથી. આહાહા..! દેહમાં જ બાંધી રાખે છે, અર્થાત્ દીર્ઘ સંસારતાપમાં પાડે છે...' દીર્ઘ સંસારતાપ. ઓહોહો..! ગજબ વાત છે! બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી. સોળ હજાર દેવ સેવા કરે. ૩૨ હજાર રાજા ચામર ઢાળે. એક સ્ત્રીની હજાર દેવ સેવા કરે સ્ત્રી રતન એ આમ હીરાના ઓલે સૂતો હતો. ઢોલીયે. હીરાના ઢોલીયે હોં! એક એક હીરો કરોડનો એવો આખો ઢોલિયો. સાતસો વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું થયું. મરીને ૩૩ સાગરે ગયો. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- અહીં ૭૦૦ અને ત્યાં ૩૩.

ઉત્તર :- ૩૩. ભાઈએ કીધું ને. ૧૧ લાખ પલ્યોપમ. એક શ્વાસમાં... એક શ્વાસ એટલામાં એણે અનુકૂળ માન્યું શરીરમાં. ૧૧ લાખ પલ્યોપમનું દુઃખ ત્યાં છે. ગજબ છે ને! આહાહા..! ૧૧ લાખ પલ્યોપમ કોને કહે? બહુ તીવ્રતા દેહમાં, વાણીમાં... શાતાશિળિયા જેને કહે છે. પરમાં શરીરમાં શાતાના સ્વભાવવાળા. એ અનુકૂળતાના સ્વભાવવાળા. આહાહા..! એને એક શ્વાસનું દુઃખ. અહીં શ્વાસનું સુખ. એના ફળમાં ૧૧ પલ્યોપમનું દુઃખ. પલ્યોપમ કીધું. સમજાણું? આહાહા..! એક પલ્યના અસંખ્યમા ભાગમાં અસંખ્ય અબજ વર્ષ જાય. એક પલ્યના અસંખ્યમા

ભાગમાં અસંખ્ય અબજ વર્ષ જાય. એવો એક પલ્યોપમ. એવા દસ ક્રોડાક્રોડી પલ્યોપમ, એવા ૩૩ સાગર. આહાહા..! પડ્યો છે અત્યારે નરકમાં. રવ રવ નરકે પડ્યો છે. આહાહા..!

ભગવાન ચૈતન્યદેહ મારો છે, આનંદદેહ મારો છે એને ભૂલીને. આનંદશરીર એ હું છું એમ ન માનતા, દેહના દુઃખે દુઃખી, સુખે સુખી, એમ માન્યતાથી એને ચાર ગતિમાં રખડવું પડે છે. આહાહા..! ભલે ત્યાગી હોય, સાધુ થયો હોય પણ અંદરમાં એ રાગની ક્રિયા. ખરેખર એ કાર્મણ શરીર છે એ કાર્મણનું ફળ છે, એને પોતાનું માની એમાં રોકાઈ ગયો છે. આહાહા..! એથી એને ચૈતન્ય, દેહ અને રાગથી ભિન્ન એનું ભાન નહિ હોવાથી, આમાં હું છું એમ માન્યતાથી ચાર ગતિના ભવોના ચક્રો કરે છે અનાદિથી. આહાહા..!

ટીકા :- '**શરીરમાં સ્વબુદ્ધિ-આત્મબુદ્ધિ કરનાર બહિરાત્મા...**' બહિર્ છે ને બાહ્ય? રાગ એ બાહ્ય છે, શરીર બાહ્ય છે, વાણી બાહ્ય છે, સ્ત્રી-પુત્ર-કુટુંબ-મકાન-આબરૂ-કીર્તિ-પૈસા એ બધી બાહ્ય ચીજ છે. આહાહા..! એ બાહ્ય ચીજમાં '**(શરીર સાથે) જોડે છે...**' આહાહા..! પાઠ એ છે ને? જુઓને! સ્વબુદ્ધિ. '**युनक्ति**' '**युनक्ति**' '**युनक्ति**' એટલે જોડે છે. જે ભગવાન આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એમાં ન જોડાતા રાગ અને શરીરની ક્રિયામાં જોડાઈને એકાકાર થઈ ગયો છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? બંનેને એકરૂપ માને છે. '**તેને દીર્ઘ સંસારી કરે છે**' આહાહા..! શરીર, વાણી, મન ત્યાં આત્મા જોડાય છે. જે એના વિનાનો છે છતાં એમાં જોડાઈને એકત્વબુદ્ધિ માનીને... આહાહા..! બહુ ટૂંકામાં ન્યાય આપ્યા છે બધા. '**દીર્ઘ સંસાર...**' ચાર ગતિમાં રખડવાનો દીર્ઘ સંસાર ઊભો કરે છે. ઓહોહો..! '**એવો અર્થ છે.**'

'**કોની સાથે (જોડે છે)? નિશ્ચયથી એટલે નક્કી તે શરીર સાથે (જોડે છે);...**' સવારે ઊઠે, એકદમ આંખ્યું ચોળી આમ થાય એ બધું.. પછી ચીપડા-બીપડા કાઢે, પછી દાંતણ કરે, મોઢું સાફ કરે. મોઢું સાફ કરે પછી ચા પીવે. પછી ખાખરો ખાય. કેમ ખાખરો કહે છે ને? સવારમાં ખાખરો ખાય. એમાં વળી કેરીનું અથાણું હોય તો કેરીના ચીરીયા ભેગા ખાખરા સાથે ખાય. આહાહા..! શું કરે છે આ? ત્યાં જોડાઈ ગયો છે એમ કહેવું છે. અને પછી વળી પટીયા કરે પાછા થોડા. આમ નથી કરતા? આની કોરના વાળ આમ ઉતારે, આની કોરના વાળ આમ ઉતારે. પછી આમ અરિસામાં આમ કરીને જોવે ચાંદલો કરવા. ગાંડો છે. આહાહા..! ...કોળી હતો? કોણ હતો? કોળી હતો ઈ? અહીં કામ કરતો ઈ. હરિજન હતો? ચમાર. આ કામ કરતો હતો. અહીં બેસી રહેતો હતો. મગજ ફરી ગયું હતું. આજે આવ્યા છે. મનો હરિજન. આ.. કર્યો ત્યારથી કામ કરતો હતો તે ઠેઠ સુધી. કાંઈ કામકાજ ન હોય તો બેસી રહે. આપણે જઈએ ત્યારે જોઈએ કે બેઠા છે. આખો દિ' કામ ન હોય એટલે બેસે. પછી તો મગજ ફરી ગયું હતું. માણસ લાવ્યા હતા, પગે લગાડવા,

અહીં તો બાહ્યથી મગજ ફરી ગયું. ઓલું અંતર મગજ ફરી ગયું છે અનાદિનું. આહાહા..!

શરીરમાં શાતાએ સુખી માને, શરીરમાં અશાતાએ દુઃખી માને. એ બધું આવી ગયું છે. આવશે. શરીરનું જાડાપણું તે પણ હું. વસ્ત્રનો દાખલો આપશે ને, પાતળાપણું તે હું, રૂપાળાપણું-ગોરાપણું તે હું, ઘઉંવર્ણો રંગ શરીરનો તે હું. હું કાળો છું, આહાહા..! ભાઈ! તારું અસ્તિત્વ ક્યાં છે? તું ભૂલ્યો. ભીંતને ભૂલ્યો, બાપુ! એવી ચીજમાંથી નીકળી જવું જોઈએ અને ભગવાન આત્મામાં વાસ હોવો જોઈએ. શરીર, વાણી, મનના સંગમાંથી છૂટીને આત્મા આનંદસ્વરૂપમાં પ્રભુ! તારો વાસ જોઈએ, તારી ચીજમાં વાસ જોઈએ. એ મૂકી દઈને પરના વાસમાં વસે.. આહાહા..! કહે છે, એ ચાર ગતિમાં શરીર સાથે જોડીને શરીરો કર્યા જ કરે. હવે સવળું.

'**પણ આત્મામાં જ એટલે જીવસ્વરૂપમાં જ આત્મબુદ્ધિવાળો અંતરાત્મા...**' સમજાણું? આહાહા..! ભગવાન આત્મા રાગથી રહિત છે. આત્મામાં છે ને. શરીરના કોઈ પણ પર્યાયની ક્રિયાથી તદ્દન અત્યંત અભાવ છે. અરે..! એ તો ઠીક પણ રાગનો વિકલ્પ જે છે એનાથી પણ અત્યંત અભાવસ્વભાવ સ્વરૂપ છે ભગવાન. આહાહા..! પરદ્રવ્યના અભાવસ્વભાવ સ્વરૂપ તો છે પણ એ રાગના ભાવથી પણ અભાવસ્વભાવ સ્વરૂપ છે. આહાહા..! ત્યાં એની દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ, એમ કહે છે. બહુ કામ આકરું પણ. આહાહા..!

કહે છે, ભાઈ! '**જીવસ્વરૂપમાં જ આત્મબુદ્ધિવાળો...**' છે ને? પેલો પર સ્વરૂપમાં આત્મબુદ્ધિવાળો. આહાહા..! '**અંતરાત્મા નિશ્ચયથી તેને (આત્માને) તેનાથી (શરીરથી) પૃથક્ (અલગ) કરે છે-**' આહાહા..! અંતર આત્મા અને ઓલો બહિરાત્મા. વસ્તુમાં રાગ અને શરીરાદિ, વાણી આદિ નથી. નથી એની સાથે જોડાણ કરે છે. એ સંસારમાં રખડે છે. આહાહા..! અને આત્મામાં અંતર સ્વરૂપમાં, જે અંતરાત્મામાં જોડે છે જીવને પોતાને. '**(શરીર સાથે) અસંબંધ કરે છે.**' અસ્તિ-નાસ્તિ કરી. ઓલો શરીર અને રાગ સાથે સંબંધ કરે છે. સં-બંધ. આ આત્મા અને આ ચૈતન્ય સ્વરૂપની દૃષ્ટિથી શરીર સાથે અસંબંધ રાખે છે. આહાહા..! નાળીયેરનો ગોળો જેમ અંદર છૂટો રહે. ભલે એ કાચલીમાં પડ્યો દેખાય, પણ છે કાચલીથી છૂટો. એમ શરીરમાં હોય આત્મા, છતાં એ રાગ અને શરીરથી જુદું તત્ત્વ છે. આહાહા..! એવી રીતે વાસ રાખે છે આત્માનો, તેને અહીં અંતરાત્મા કહે છે. આહાહા..! આવી કોઈ ક્રિયા કરે તો અંતરાત્મા એમ નથી કહ્યું. વ્રત પાળે, ભક્તિ કરે, પૂજા કરે તો એ અંતરાત્મા છે. (એમ નથી કહ્યું). આહાહા..!

એ વિકલ્પ અને રાગ અને શરીર ને મન ને વાણી બધાથી ભિન્ન પડીને... આહાહા..! જેનો આત્મા આત્મામાં દૃષ્ટિથી વસે છે. આહાહા..! એ અંતરાત્માએ શરીરનો સંબંધ છોડી દીધો છે. એટલે ભવિષ્યમાં પણ એને શરીર મળશે નહિ. આહાહા..!

'**ભાવાર્થ :- અજ્ઞાની બહિરાત્મા પોતાના શરીરમાં સ્વ-બુદ્ધિ-આત્મબુદ્ધિ કરે છે અર્થાત્ શરીર અને આત્માને એકરૂપ માને છે, જ્યારે જ્ઞાની અંતરાત્મા પોતાના આત્માને શરીરથી ભિન્ન સમજે છે.**' ... શરીરને એકરૂપ. શરીરને પોતાનું અંગ જાણી. અંગીત જાણી. આમ નથી કહેતા કે આ મારા અંગત માણસો છે. ખાનગી વાત કરવી હોય તો એને અમે કરીએ છીએ. અંગીત છીએ અમે. ધૂળેય નથી અંગીત હવે સાંભળને. આહાહા..! તારા અંગ તો જ્ઞાન-દર્શન અંગી તો તું છે. એમાં અંગ જો હોય તો જ્ઞાન-દર્શન અને આનંદ એ તારા અંગ છે. આહાહા..! એને છોડીને....

'**આ જીવ એ શરીરને પોતાનું અંગ જાણીને પોતાને અને શરીરને એકરૂપ માને છે, પણ શરીર તો કર્મોદય આધીન કોઈ વેળા કૃશ થાય,...**' કર્મના ઉદય પ્રમાણે કોઈ વખતે રોગ થઈ જાય, પાતળું પડી જાય. આહાહા..! '**કોઈ વેળા સ્થૂલ થાય, કોઈ વેળા નષ્ટ થાય...**' ... '**કોઈ વેળા નવીન ઊપજે, ઈત્યાદિ ચરિત્ર થાય છે. એ પ્રમાણે...**' આચરણો શરીરમાં થાય. આહાહા..! '**એ પ્રમાણે તેની પરાધીન ક્રિયા થવા છતાં...**' એ પરાધીન થાય છે ને? શરીર કૃશ, નબળું એ ક્યાં એને આધીન છે? આહાહા..! '**આ જીવ તેને પોતાને આધીન જાણી મહા ખેદખિન્ન થાય છે...**' મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકનું છે એ. પાનું ૨૪ છે ને.

'**દેહાધ્યાસથી મિથ્યાદષ્ટિ બહિરાત્મા...**' દેહના અધ્યાસથી.. છૂટે દેહાધ્યાસ તો... આવે છે ને? '(છૂટે) દેહાધ્યાસ તો નહિ કર્તા તું કર્મ, નહિ ભોક્તા તું તેહનો એ જ ધર્મનો મર્મ.' આ '**દેહાધ્યાસથી મિથ્યાદષ્ટિ બહિરાત્મા શરીરને જ આત્મા માનતો હોવાથી તેને નવાં નવાં શરીરોનો સંબંધ થતો રહે છે અને તેથી તે અનંતકાળ સુધી આ ગહન સંસારવનમાં...**' આહાહા..! લાખો ઝાડ હોય, થડે થડમાં વચ્ચે આંતરો પણ થોડો હોય, એમાં જઈ ચડ્યો હોય અને ગુંચાણો હોય, નીકળવું શી રીતે એમાંથી? એમ આ ચોર્યાસીના અવતારમાં શરીરમાં ગૂંચાઈ ગયો છે. સંસાર મોટું વન. અનેક શરીરની ઉત્પત્તિના ક્ષેત્રમાં પોતે ગૂંચાઈ ગયો છે. સંસાર એ જાતનું ચારિત્ર છે આ.

'**તેને નવા નવા શરીરોનો સંબંધ થતો રહે છે અને તેથી તે અનંતકાલ સુધી આ ગહન સંસારવનમાં ભટકતો ફરે છે તથા સંસારના તીવ્ર તાપથી સદા બળતો રહે છે.**' ખેદખિન્ન આકુળતા.. આકુળતા... આકુળતા. ભગવાનસ્વરૂપ, શાંતસ્વરૂપ, શાંત અકષાયસ્વરૂપ અકષાય દ્રવ્ય, અકષાય ગુણ, અકષાય પર્યાય. આહાહા..! એને પોતાનું ન માનતા આ શાંત... શાંત.. શાંત.. અકષાય સ્વભાવ એ જ મારામાં વિસ્તાર તરીકે પડ્યો છે. રાગાદિ શરીર હું છું એમ એણે માન્યું છે. આહાહા..! ભલે ધર્મનું નામ આપીને ક્રિયા

કરે પણ એ બધી અજ્ઞાનની ક્રિયાઓ છે. આહાહા..!

'અંતરાત્માને શરીરાદિમાં...' બે વાત હતીને એટલે પહેલું આ કહ્યું. **'શરીરાદિમાં આત્મબુદ્ધિ (મમત્વબુદ્ધિ) હોતી નથી;...'** શરીરમાં, વાણીમાં, મનમાં, રાગમાં એ મારા છે (એમ નથી), અમે તો એનાથી પૃથક્ છીએ. આહાહા..! **'પણ તેને પોતાના જ્ઞાન-દર્શનસ્વરૂપ આત્મામાં જ આત્મબુદ્ધિ હોય છે;...'** એ આવ્યું, જુઓ! શરીરનું અંગ પોતાનું માને છે અજ્ઞાની, ત્યારે આને પોતાનો અંગી એવો આત્મા એના જ્ઞાન-દર્શન એના અંગ એને માને છે. આહાહા..! પહેલું સમ્યગ્દર્શન ધર્મની ક્રિયામાં પહેલું પ્રધાન તો એ છે. એને મૂકી દઈને બીજી વાતું કરે... આહા..! એનો સંસાર નહિ ટળે. કોઈ સ્વર્ગાદિ મળે તો એ તો એનું એ છે.

'તેથી તે શરીરને, પોતાના ચૈતન્યસ્વરૂપથી ભિન્ન, પુદ્ગલનો પિંડ સમજે છે.' આહાહા..! પ્રવચનસારમાં આવ્યું છે ને? શરીરનો હું કર્તા નથી. શરીરનો યોજક-યોજના કરનારો હું નથી. કે આનું આમ રાખવું, આનું આમ રહેવું. આહાહા..! શરીરનો હું અનુમોદન (કરનારો) નથી. શરીર થકી ક્રિયામાં મારું કારણ નથી. વાણી આદિ થતી ક્રિયામાં મારું કારણ નથી. નિમિત્ત કારણ તો છે ને? એ કારણ જ નથી. આહાહા..! છે? શરીરાદિને પુદ્ગલનો પિંડ સમજે છે. શરીરને સદ્ઉપયોગે લગાડવું. એમ કહે છે. ભાઈ આવ્યા હતાને, ઢેબરભાઈ. શરીરનો સદુપયોગ. સદ્ઉપયોગ શું? ... શરીરથી સારા કામ કરવા. બીજાને.. શરીરથી કરે છે? આહાહા..!

'તેથી તે શરીરને, પોતાના ચૈતન્યસ્વરૂપથી ભિન્ન, પુદ્ગલનો પિંડ સમજે છે. ભેદ-જ્ઞાનના બળે તે ધ્યાન દ્વારા-સ્વરૂપલીનતા દ્વારા પોતાના આત્માને શરીરાદિના બંધનથી સર્વથા પૃથક્ કરે છે અને સદાને માટે મુક્ત થઈ જાય છે.' ઓલો સંસાર ચક્રમાં વધી જાય છે રખડવા. આ મુક્ત થઈ જાય છે. (પર સાથે) સંબંધ તોડી, સ્વ સાથે સંબંધ જોડી અંતે સંસારના દુઃખોથી સર્વથા મુક્ત થાય છે. એ ગાથાના બેય ભાવ કર્યા.

'અનાદિ કાલથી શરીરને આત્મા માનવાથી ભૂલ જીવે પોતે જ પોતાની અજ્ઞાનતાથી કરી છે...' સમજાણું? કર્મે કરાવી છે એમ નથી, એમ કહે છે. ... છે ત્યાં. **'આત્મજ્ઞાન વડે તે જ પોતાની ભૂલ સુધારી શકે છે.'** આ બે વાત છે. બહુ ટૂંકું કરી નાખ્યું આ. અનાદિ કાળથી શરીર ને વાણી ને મન ને એને પોતાના માનવાની ભૂલ જે પોતે પોતાની અજ્ઞાનતાથી છે, કર્મથી નહિ. ઓહોહો..! કર્મનો ઉદય અને રાગ વચ્ચે તો અત્યંત અભાવ છે. કર્મને લઈને રાગ નથી. આહાહા..! રાગ અને આત્માના સ્વભાવ વચ્ચે પણ અત્યંત અભાવ છે. ભલે એની પર્યાયમાં છે તો અસ્તિ છે એની, સમજાણું કાંઈ? પણ એ રાગને અને સ્વભાવ ચૈતન્યઘનને બે વચ્ચે તો અત્યંત અભાવ છે. સમજાણું

કાંઈ? એ રીતે ધર્મી જાણતો, અનુભવતો... આહાહા..! 'આત્મજ્ઞાન વડે તે જ પોતાની ભૂલ સુધારી શકે છે.' એ ભૂલ છે એ કોઈ ક્રિયા કરે, વ્રત કરે, તપ કરે ને સુધરી શકે એમ નથી. આહાહા..! બહુ આકરી વાત.

'શરીરાદિમાં આત્મબુદ્ધિરૂપ વિભ્રમથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ આત્મજ્ઞાનથી જ શાંત થાય છે.' સમાધિ ઉત્પન્ન કરે એ..શ્લોક આવશે આગળ. હેઠે છે ને? ૪૧.

देहेष्वात्मानं योजयतश्च बहिरात्मनो दुर्विलसितोपदर्शनपूर्वकमाचार्योऽनुशयं कुर्वन्नाह–

देहेष्वात्मधिया जाताः पुत्रभार्यादिकल्पनाः।
सम्पत्तिमात्मनस्ताभि र्मन्यते हा हतं जगत्।।१४।।

टीका :– जाताः प्रवृत्ताः। काः? पुत्रभार्यादिकल्पनाः। क्व? देहेषु। कया? आत्मधिया। क्व आत्मधीः? देहेष्वेव। अयमर्थः–पुत्रादिदेहं जीवत्वेन प्रतिपद्यमानस्य मत्पुत्रो भार्येतिकल्पना विकल्पा जायन्ते। ताभिश्चानात्मनीयाभिरनुपकारिणीभिश्च सम्पत्तिं पुत्रभार्यादिविभूत्यतिशयं आत्मानो मन्यते जगत्कर्तृ हा हतं नष्टं स्वस्वरूप-परिज्ञानाद् बहिर्भूतं जगत् बहिरात्मा प्राणिगणः।।१४।।

શરીરોમાં આથ્માનો સંબંધ જોડનાર બહિરાત્માના નિન્દનીય વ્યાપારને બતાવીને આચાર્ય ખેદ પ્રગટ કરતા કહે છે :-

શ્લોક - ૧૪

અન્વયાર્થ :- (देहेषु) શરીરોમાં (आत्मधिया) આત્મબુદ્ધિના કારણે (पुत्रभार्यादिकल्पनाजाताः) મારો પુત્ર, મારી સ્ત્રી, ઈત્યાદિ કલ્પનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. (हा) ખેદ છે કે (जगत्) બહિરાત્મ-સ્વરૂપ પ્રાણિગણ (ताभिः) એ કલ્પનાઓના કારણે (सम्पत्तिम्) સ્ત્રી-પુત્રાદિની સમૃદ્ધિને (आत्मनः) પોતાની સમૃદ્ધિ (मन्यते) માને છે. એવી રીતે આ જગત્ (हतं) હણાઈ રહ્યું છે.

ટીકા :- ઉત્પન્ન થઈ-પ્રવર્તી. શું (પ્રવર્તી)? પુત્ર-સ્ત્રી આદિ સંબંધીક લ્પનાઓ. શાને વિષે? શરીરો વિષે, ક્યા કારણે? આત્મબુદ્ધિના કારણે. શામાં આત્મબુદ્ધિ? શરીરોમાં જ. અર્થ એ છે કે-પુત્ર વગેરેના દેહને જીવરૂપે માનનારને, 'મારો પુત્ર, સ્ત્રી,-એવી કલ્પનાઓ-વિકલ્પો થાય છે. અનાત્મરૂપ અને અનુપકારક એવી તે કલ્પનાઓથી પુત્ર-ભાર્યાદિરૂપ વિભૂતિના અતિશય સ્વરૂપસંપત્તિને જગત્ પોતાની માને છે. અરે! સ્વસ્વરૂપના

પરિજ્ઞાનથી બહિર્ભૂત (રહિત) બહિરાત્મારૂપ જગત્-પ્રાણિગણ- હણાઈ રહ્યું છે.'

ભાવાર્થ :- દેહમાં આત્મબુદ્ધિના કારણે આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનથી રહિત બહિરાત્માઓ સ્ત્રી-પુત્રાદિ સંબંધોમાં મારાપણાની કલ્પનાઓ કરે છે અને તેમની સમૃદ્ધિને પોતાની સમૃદ્ધિ માને છે. આમ આ જગત્ હણાઈ રહ્યું છે-એ ખેદની વાત છે.

જ્યાં સુધી જીવને શરીરમાં આત્મબુદ્ધિ રહે છે ત્યાં સુધી તેને પોતાના નિરાકુલ નિજાનન્દરસનો સ્વાદ આવતો નથી અને પોતાની અનંતચતુષ્ટયરૂપ સમ્પત્તિથી અજ્ઞાત રહે છે. તે સ્ત્રી-પુત્ર-ધન-ધાન્યાદિ બાહ્ય સમ્પત્તિઓને પોતાની માની તેના સંયોગ-વિયોગમાં હર્ષ-વિષાદ કરે છે. તેના ફલસ્વરૂપ તેનું સંસાર-પરિભ્રમણ ચાલુ રહે છે. તેથી આચાર્ય ખેદ દર્શાવતાં કહે છે કે, ''હાય! આ જગત્ માર્યું ગયું! ઠગાઈ ગયું! તેને પોતાનું કાંઈ પણ ભાન રહ્યું નહિ!''

વિશેષ

''....વળી કોઈ વખતે કોઈ પ્રકારે પોતાની ઇચ્છાનુસાર પરિણમતા જોઈ આ જીવ એ શરીર-પુત્રાદિકમાં અહંકાર-મમકાર કરે છે અને એ જ બુદ્ધિથી તેને ઉપજાવવાની, વધારવાની તથા રક્ષા કરવાની ચિંતાવડે નિરંતર વ્યાકુળ રહે છે, નાના પ્રકારના દુઃખ વેઠીને પણ તેમનું ભલું ઇચ્છે છે...''[1]

''....મિથ્યાદર્શન વડે આ જીવ કોઈ વેળા બાહ્ય સામગ્રીનો સંયોગ થતાં તેને પણ પોતાની માને છે. પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, ધાન્ય, હાથી, ઘોડા, મંદિર (મકાન) અને નોકર-ચાકરાદિ જ પોતાનાથી પ્રત્યક્ષ ભિન્ન છે, સદાકાળ પોતાને આધીન નથી-એમ પોતાને જણાય તો પણ તેમાં મમકાર[2] કરે છે, પુત્રાદિકમાં ''આ છે તે હું જ છું''-એવી પણ કોઈ વેળા ભ્રમબુદ્ધિ થાય છે, મિથ્યાદર્શનથી શરીરાદિકનું સ્વરૂપ પણ અન્યથા જ ભાસે છે...''[3] ૧૪.

---

૧. મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક, ગુ. આવૃત્તિ પૃ.૫૫.

૨. वपु गृहं धनं द्वाराः पुत्रा मित्राणि शत्रवः।
सर्वथान्यस्वभावानि मूढः स्वानि प्रपद्यते।।८।। (ઇષ્ટોપદેશ)

૩. મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક, ગુ. આવૃત્તિ પૃ.૮૫.

શ્લોક-૧૪ ઉપર પ્રવચન

'શરીરોમાં આત્માનો સંબંધ જોડનાર બહિરાત્માના નિન્દનીય વ્યાપારને બતાવીને...' એના નિંદનીય વ્યાપારને બતાવીને 'આચાર્ય ખેદ પ્રગટ કરતાં કહે છે :-'

देहेष्वात्मधिया जाताः पुत्रभार्यादिकल्पनाः।
सम्पत्तिमात्मनस्ताभि र्मन्यते हा हतं जगत्।।१४।।

'**हा हतं जगत्**' અરેરે..! જગત હણાઈ ગયું છે. આચાર્ય કહે છે. જુઓ! હા! હા! જગત. અરેરે..! પોતાની જાતને રાગથી અને પરથી ભિન્ન ન માનતા, રાગ ને શરીર ને વાણીની ક્રિયા એક માનતા અરેરે..! આચાર્ય કહે છે, '**हा हतं जगत्**'. જગત હણાઈ રહ્યું છે. આહાહા..!

'**ટીકા :- ઉત્પન્ન થઈ-પ્રવર્તી. શું (પ્રવર્તી)? પુત્ર-સ્ત્રી આદિ સંબંધી કલ્પનાઓ. શાને વિષે? શરીરો વિષે. ક્યા કારણે? આત્મબુદ્ધિના કારણે.**' આહાહા..! '**શામાં આત્મબુદ્ધિ? શરીરોમાં જ. અર્થ એ છે કે પુત્ર વગેરેના દેહને જીવરૂપે માનનારને,...**' આહાહા..! મારો દિકરો, મારી સ્ત્રી, મારી દીકરી. આહાહા..! એના શરીરને જ માને છે, હોં! '**દેહને જીવરૂપે માનનારને, 'મારો પુત્ર,...**' કેળવણી બહુ પામે તો કહે, આ મારો દીકરો છે. એનું એને માન (થાય). આહાહા..! દીકરી બહુ ભણી હોય એમ.એ. ને એલ.એલ.બી. એનું એને માન. આહાહા..! આ મારા છે. જુઓ! કેવા વધ્યા છે!

'**આત્મબુદ્ધિના કારણે. શામાં આત્મબુદ્ધિ? શરીરોમાં જ.**' '**મારો પુત્ર, સ્ત્રી-એવી કલ્પનાઓ-વિકલ્પો થાય છે.**' આહાહા..! એમ આ મારી પાઠશાળાઓ, મારા મંદિરો, અમારા ઘરો, અમારા શિષ્યો, અમારો સંઘ. આહાહા..! '**અનાત્મરૂપ અને અનુપકારક એવી તે કલ્પનાઓથી...**' કલ્પના છે એ અનાત્મરૂપ છે, જડ રાગ. અનુપકારક છે. એ આત્માને કાંઈ ઉપકાર કરનારી નથી. '**એવી તે કલ્પનાઓથી...**' આહાહા..! '**પુત્ર-ભાર્યાદિરૂપ વિભૂતિના અતિશય સ્વરૂપ સંપત્તિને...**' પુત્ર, સ્ત્રી, સાત-આઠ છોકરા હોય, દિકરીયું હોય, જમાઈ હોય, લગનનો પ્રસંગ હોય અને બેઠા હોય ભેગા. ઓહોહો..! જાણે ચક્વર્તી બેઠો હોય! આ બધી મારી સંપદા અને આ મારું બધું. આહાહા..! ભાઈ! તું ક્યાં ગયો? તારામાંથી ખસીને તું ક્યાં તારું માને છે! આહાહા..! જે તત્ત્વનો તારામાં અભાવ છે એ તત્ત્વનો મારામાં ભાવ છે... આહાહા..! એમ વિપરીત બુદ્ધિથી એ કલ્પનાઓ અનાત્મરૂપ અનુપકારક. ઉપકારક

છે એ વિકલ્પ છે?

'એવી તે કલ્પનાઓથી પુત્ર-ભાર્યાદિરૂપ વિભૂતિના અતિશય સ્વરૂપ સંપત્તિને...' દેખો! એને સંપત્તિ કીધી. **'જગત્ પોતાની માને છે. અરે! સ્વસ્વરૂપના પરિજ્ઞાનથી બહિર્ભૂત (રહિત)...'** રાગના વિકલ્પ અને શરીરાદિની ક્રિયાઓ કે અવસ્થાઓ કે શરીર, એનાથી ભિન્ન એવો ભગવાન.. આહાહા..! **'સ્વરૂપના પરિજ્ઞાનથી બહિર્ભૂત (રહિત) બહિરાત્મરૂપ જગત્-પ્રાણીગણ-હણાઈ રહ્યું છે.'** જગત હણાઈ રહ્યું એટલે પ્રાણીગણ એમ. અરેરે..! પ્રાણીઓના સમૂહ હણાઈ રહ્યા છે. **'हतं'** ખેદ છે. પોતાની સંપદાને ભૂલીને બહારની સંપદાઓના સંબંધમાં હું છું.. આહાહા..! અરેરે..! જગત હણાઈ ગયું છે. જુઓ કરુણા! આહાહા..! પાઠ છે ને, જુઓને! **'हा हतं जगत्'** આહાહા..! જગત એટલે પ્રાણીગણ કહ્યા ને? જગત બીજી શું ચીજ છે? પ્રાણીઓના ટોળા હણાઈ રહ્યા છે. આહાહા..!

'ભાવાર્થ :- દેહમાં આત્મબુદ્ધિના કારણે આત્મસ્વરૂપના જ્ઞાનથી રહિત બહિરાત્માઓ...' બહિર્ વસ્તુને પોતાની માનનારાઓ બહિરાત્માઓ મૂઢ-મિથ્યાદષ્ટિ **'સ્ત્રી-પુત્રાદિ સંબંધોમાં મારાપણાની કલ્પનાઓ કરે છે અને તેમની સમૃદ્ધિને...'** છોકરા રૂપાળા હોય, દીકરીયું રૂપાળી હોય, બાયડી રૂપાળી હોય, મકાન સારા હોય, પૈસા ઠીક હોય... આહાહા..! **'તેમની સમૃદ્ધિને...'** એટલે એની સમૃદ્ધિ. શરીરની, વાણીની, પૈસાની. **'પોતાની સમૃદ્ધિ માને છે. આમ આ જગત હણાઈ રહ્યું છે-'** બહુ સમાધિની વાત છે ને આ તો. અસમાધિથી હણાઈ રહ્યા છે. સમાધિ અને અસમાધિ બેની વાત છે. આહાહા..!

પર વસ્તુના પ્રેમમાં, આકુળતામાં અરે..! જગત હણાઈ રહ્યું છે. પોતાનો ભગવાન આત્મા જેની સાથે પ્રેમ અને એકત્વ થવું જોઈએ એને છોડી દઈને અરે..! આ જગત હણાઈ રહ્યું છે. એ ખેદની વાત છે. આહાહા..! તમે શું કરવા ખેદ કરો છો? ભાઈ! એ વિકલ્પ આવે કરુણાનો. કરુણા ઉપજે જોઈ, નથી આવતું? શ્રીમદ્‌માં નથી આવતુ? 'કોઈ ક્રિયા જડ થઈ રહ્યા, શુષ્કજ્ઞાનમાં કોઈ, માને માર્ગ મોક્ષનો...' એ કરુણા અકષાય છે તે વિકલ્પ છે. આવે. 'કોઈ ક્રિયા જડ થઈ રહ્યા.' એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામમાં ધર્મ માનીને ચોંટ્યા છે. કોઈ શુષ્ક જ્ઞાનની વાતું કરે પણ રાગથી ભિન્ન આત્માને જાણે નહિ. આહાહા..! 'કોઈ ક્રિયા જડ થઈ રહ્યા, શુષ્ક જ્ઞાનમાં કોઈ, માને માર્ગ મોક્ષનો...' આ દેહમાં મોક્ષનો માર્ગ છે એમ માને છે. કરુણા ઊપજે જોઈ.

'જ્યાં સુધી જીવને શરીરમાં આત્મબુદ્ધિ રહે છે ત્યાં સુધી તેને પોતાના નિરાકુલ નિજાનંદરસનો સ્વાદ આવતો નથી...' એક ન્યાયે તો એમ કહ્યો કે આત્માના આનંદનો સ્વાદ નથી તો ક્યાંક એનો સ્વાદ રોકાઈ ગયો છે. આહાહા..! રાગનો સ્વાદ એને આવે

છે. જડનો તો સ્વાદ નથી, એને પોતાનું માનવાના મિથ્યાત્વભાવનો એને સ્વાદ આવે છે. એને આત્માના આનંદના સ્વાદનો અભાવ છે. આહાહા..! કહે છે કે બહિરાત્મપણાનું સ્વરૂપ શું? બાહ્ય પોતાનું માને એ વાત રહી પણ એ કેમ? કહે છે. આહાહા..! એ ભગવાન આનંદસ્વરૂપ પ્રભુ... આહાહા..! આનંદનો જેને અંતરમાં સ્વાદનો અભાવ છે, એ આ બધી અસમાધિના સ્વાદને અનુભવે છે. સમાધિ-અસમાધિ છે ખરું ને? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

જ્યાં સુધી એને પરમાં પોતાપણાની બુદ્ધિ છે ત્યાં સુધી તેને પોતના નિરાકુળ નિજાત્મ રસનો સ્વાદ આવતો નથી. '**અને પોતાની અનંતચતુષ્ટયરૂપ સંપત્તિથી અજ્ઞાત રહે છે.**' પરને પોતાના માનવામાં રોકાયેલો આકુળતા વેદે છે. નિજાનંદના સ્વરૂપનો એને સ્વાદ નથી. એથી એને અનંતચતુષ્ટય જે ભગવાન આત્મા અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય-પુરુષાર્થ સ્વભાવ એનું એને અજ્ઞાન છે. પોતાનું સ્વરૂપ બેહદ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય મુખ્ય. એ અનંત ચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ છું એનું એ અજ્ઞાન છે, અજ્ઞાત છે. આહાહા..! મારી હયાતી અને હું એ તો અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, વીર્ય તે હું. એનું અજ્ઞાન અને અજ્ઞાત હોવાથી.. આહાહા..! એવા અનંત ચતુષ્ટયસ્વરૂપ ભગવાન આત્માને ન જાણવાથી '**તે સ્ત્રી-પુત્ર-ધન-ધાન્યાદિ બાહ્ય સંપત્તિઓને...**' જોયું! અંતર સંપત્તિને ન જાણવાથી. એમ.

અનંત જ્ઞાનસ્વભાવ છે ને? સ્વભાવ છે એને હદ શી? મર્યાદા શી? અપૂર્ણતા શી? આહાહા..! એવું આત્મામાં અનંતજ્ઞાન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય, અનંતદર્શન. એવા અનંત ચતુષ્ટયસ્વરૂપ આત્મા, એનો અનાદિ અજ્ઞાની અજ્ઞાત છે. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? અને '**બાહ્ય સંપત્તિઓને પોતાની માની...**' આહાહા..! આવી ચીજ અંદર છે એની એને ખબર નથી. એથી પોતાની સંપત્તિનો અજ્ઞાત અને પર સંપત્તિમાં હુંપણું માનીને બેઠો છે. આહાહા..! '**બાહ્ય સંપત્તિઓને પોતાની માની તેના સંયોગ-વિયોગમાં હર્ષ-વિષાદ કરે છે.**' અનુકૂળ સંયોગ હોય તો હરખ, પ્રતિકૂળ સંયોગ હોય તો દ્વેષ. એ તો બધી બાહ્ય સંપદા છે. એ કાંઈ તારી નથી. આહાહા..!

સુખી છીએ. હમણાં છોકરાઓ કામે લાગી ગયા છે. અમારી ઉંમર ૬૦ વર્ષની થઈ પણ ૨૦-૨૫-૨૫ વર્ષના છોકરાઓ... વેપાર-ધંધે ચડી ગયા છે. અમે સુખી છીએ હમણાં. એમ કહે છે ને? કહે છે? છોકરાઓ કામે લાગી ગયા છે. બે-ત્રણ છોકરાઓ કામે લાગ્યા. એક-બે છે એ નાના છે એ ભણે છે. પણ બધું ચાલે છે. હમણાં બે વર્ષથી. એ તો હમણા કહેતા હતા, નહિ? આ મરી ગયાને છોકરાઓ? રમણીક. સુરત એનો મામો કહેતો હતો. મેં કીધું, આ છોકરો કોનો છે? તો કહે ... વર્ષ, બે વર્ષમાં તૈયાર થઈ જશે. દુકાન-બુકાન

જવા. એમ કહેતા હતા. વર્ષ-બે વર્ષમાં તૈયાર થઈ જશે. શું તૈયાર થયો આમાં? ઓલો ૪૨ વર્ષનો મરી ગયોને આ? અમારા ફાવાભાઈના દીકરાનો દીકરો. ફાવાભાઈની દીકરીનો દીકરો. આહાહા..! મેં કીધું, આ શું બોલે છે?

મુમુક્ષુ :- ગણતરી કેટલી લંબાય?

ઉત્તર :- કેટલી ગણતરી. આમ ૨૫-૩૦ લાખ રૂપિયા છોકરા પાસે. મનહર-મનહર. એની બહેનનો દીકરો મરી ગયો ૪૨ વર્ષનો. કાંઈ રોગ નહિ, હોં! ડોક્ટર કળી શક્યા નહિ. આઠ દિ' કાંઈક ન્યુમોનિયા થઈ ગયો. પણ એ કાંઈ કળી શક્યા નહિ. ઉડી ગયો જીવ. એનો છોકરો આવે .. છોકરો... એ છોકરો તૈયાર છે. બેસે છે ને દુકાને. વર્ષ, બે વર્ષમાં દુકાન શરૂ થઈ જશે. કહો, પોપટભાઈ! આમ ચાલે છે કે નહિ? એમ જ ચાલે છે. આહાહા..!

'સંયોગ-વિયોગમાં હર્ષ-વિષાદ કરે છે.' પણ ૫૦ વર્ષે દીકરો આવ્યો. ભાઈ! નામ રાખ્યું. નહિતર અમારો વંશ જાત. આ દસ લાખની મૂડી લઈ જાત કો'ક. દિયરનો દીકરો લઈ જાત. હવે છોકરો થયો છે હવે તો... બાયડ્યુંને બહુ હોય એવું. આપણે પણ મૂડી આટલી દસ લાખની અને છોકરો કોઈ નહિ. આ દિયરના દિકરા છે. હવે હક્ક તો એને લાગુ પડશે. અને આ ૫૦-૫૫ વર્ષ થઈ ગયા છે. આહાહા..! અરે..! ભગવાન! એ લક્ષ્મી ક્યાં તારી? બાપુ! તું ક્યાં? આહાહા..! અને કો'ક લઈ જશે અને કો'કને નહિ રહે અને આ દિકરો છે એને રહેશે. શું માંડી છે તેં આ? આહાહા..! કર્મજાળ માંડી છે તેં. માછલા જેમ પકડાય છે ને? શું કહેવાય પેલી? જાળમાં. એમ આ અજ્ઞાનની જાળ. આહાહા..! પકડાઈ ગયો, ભાઈ! તું તારી મેળાએ પકડાઈ ગયો છે.

કહે છે, અરેરે..! આવા ફળસ્વરૂપ **'તેના ફલસ્વરૂપ તેનું સંસાર-પરિભ્રમણ ચાલુ રહે છે. તેથી આચાર્ય ખેદ દર્શાવતા કહે છે કે, હાય! આ જગત માર્યું ગયું!'** આહાહા..! પ્રાણીગણ માર્યા ગયા છે. **'ઠગાઈ ગયું! તેને પોતાનું કાંઈ પણ ભાન રહ્યું નહિ!'** અરેરે..! મેં શું કર્યું? હું ક્યાં જઈશ? હું ક્યાં છું અને ક્યાં જઈશ? કાંઈ ભાન ન મળે. આને આ ઘૂંટણમાં. આહાહા..! ...ચકરાવો એક શરીર જાય અને બીજું મળે. બીજું ટળે અને ત્રીજું મળે. આહાહા..! અરહટ.. અરહટ હોય છે ને? હેઠલા પાણી ભરાય ને ઉપલા ઠલવાય. અરહટ. આહાહા..! એમ એક શરીરાદિનો સંયોગ જાય. મૂઢ છે, ચૈતન્યની તો ખબર નથી. આહાહા..! બીજું શરીરનો ભરાવો આવે. આ ખાલી થાય ને ઓલો આવે... ખાલી થાય ને આવે. ભગવાનને સંયોગ-વિયોગ થયા કરે. આહાહા..! એ કાંઈ પણ ભાન રહ્યું નથી. આહાહા..!

વિશેષ :- 'વળી કોઈ વખતે કોઈ પ્રકારે પોતાની ઈચ્છાનુસાર પરિણમતા જોઈ

આ જીવ એ શરીર-પુત્રાદિકમાં અહંકાર-મમકાર કરે છે...' પોતાના ધાર્યા પ્રમાણે છોકરા ચાલે. જુઓ, બાપુ! કેવા અમારા છોકરા! અમારી આજ્ઞા પાળે છે. **'ઇચ્છાનુસાર પરિણમતા જોઈ આ જીવ એ શરીર...'** જોયું! અમારા છે, બાપા! અમે કેળવ્યા છે. **'અને એ જ બુદ્ધિથી તેને ઉપજાવવાની,...'** પાછી એ જ બુદ્ધિ તેને ઉપજાવવાની **'વધારવાની તથા રક્ષા કરવાની ચિંતા વડે નિરંતર વ્યાકુળ રહે છે, નાના પ્રકારના દુઃખ વેઠીને પણ તેમનું ભલું ઇચ્છે છે.'** આહાહા..! દુકાને મેલા લૂગડા પહેરી, ... હોય કડીયો બડીયો તો ધંધો કરે..... કરે. આ મજૂરી કરી કરીને મરી જાય છે. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)